

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Ємельяненко Ганни Дмитрівни
«Екзистенціальна теологія: філософські засновки і особливості
концептуалізації», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Характерною рисою суспільства ХХІ століття є стрімкий перехід до інформаційного суспільства, який спровокував кількісні та якісні зміни у всіх формах буття. Безперечно, цей значний і суперечливий процес найбільшою мірою впливає на зміну масової та індивідуальної свідомості, та найсуперечливіше проходить в духовно-релігійній сфері, в якій людина постає одночасно і мобілізаційно-творчим фактором корінних змін в світоглядно-орієнтаційних вибудовах, і її об'єктом. Відображення та осмислення означених процесів супроводжується розвитком екзистенціальної філософії, яка до сьогодні знайшла своє продовження як в великій кількості течій, так і в теологічній думці. Справедливо зауважує Ємельяненко Г.Д. на тому, що нові концепції постмодерністської теології, нарративна теологія, секуляризована теологія тощо почали претендувати на взірць кардинальної трансформації або ж навіть абсолютного заперечення метафізичних засад теологічного мислення (стр. 28). Подальший їхній розвиток дозволяє говорити сьогодні про появу «постекзистенціалістських варіантів екзистенціалізованої теології» (стр. 29). Разом з тим, визнаючи і віддаючи належне філософії екзистенціалізму, яка, на наш погляд, постає базовим підґрунтям для будь-якого нового напрямку екзистенціалізму, екзистенціальна теологія набула особистих характерних рис, виявлення яких потребувало процесу її концептуалізації. Означене вказує на актуальність дисертаційної роботи Ємельяненко Ганни Дмитрівни.

Запропонована до захисту дисертація є актуальним, інноваційним, науковим дослідженням, в якому вперше у вітчизняній релігієзнавчій думці застосовується оригінальний підхід, який дозволив дисертанту виявити одну із найхарактерніших рис екзистенціальної теології, а саме – наявність

“методологічного знаряддя”, що застосовується з метою осучаснення християнської догматики. Автор слушно наголошує на тому, що до її методологічних засобів відносяться й екзистенціальна феноменологія релігії, й екзистенціальна герменевтика релігії, як методи катафатичного варіанту екзистенціалізації теологічного мислення, й екзистенціальна діалектика, і екзистенціально-трансформоване заперечення онтологічних, гносеологічних засад класичної метафізики в сучасному теологічному дискурсі, – як методи її апофатичного варіанту (стр. 38).

Аналіз тексту дисертації та автореферату Ємельяненко Г.Д. дозволяє стверджувати, що сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації глибоко та цілісно обґрунтовані, мають значну наукову новизну, достатньо повно віддзеркалені в опублікованих працях. З одержаних результатів наукового дослідження особливо слід відмітити вперше запропоноване, доведене та обґрунтоване автором положення стосовно того, що к’єркегоріанська традиція, або ж к’єркегоріанський напрямок розвитку екзистенціальної теології, у своїх світоглядно-філософських засновках спирався на відстоювання автономії волі (суб’єктивного духу), пріоритет чуттєвості та моральних засад у релігійному житті, ідею динамізму та розвитку людської свідомості, діалектику духу і заперечення метафізики як теоретичного підґрунтя теології (стр. 32).

Протягом усього дослідження реалізується поставлена мета - висвітлення світоглядно-філософських (онтологічних, гносеологічних та антропологічних) засад теологічних та релігійно-філософських концепцій представників екзистенціальної теології, виявлення їх загальних, спільних та відмінних характеристик для визначення доцільності та вірогідності впровадження у вітчизняне релігієзнавство термінологічного позиціонування екзистенціальної теології як окремого напрямку сучасного теологічного мислення.

Особливо необхідно відмітити в дисертації декілька важливих позитивних моментів. По-перше, наголошується на тому, що спроби С.

К'еркегора повернутися до феномену біблійної релігійності, відстоювання чистоти християнства – “християнства достеменного” (Christentum) усупереч “християнству існуючому” (Christenheit), устремління до “природності” релігійної віри, постулювання абсолютної невимовності її досвіду, які у ХХ столітті були “підхоплені” й розвинуті М. Бердяєвим, своїм корінням сягали полеміки С. К'еркегора з пієтизмом і романтичною теологією Новаліса і Шляйєрмахера, абсолютним ідеалізмом Гегеля, ідеями А. Річля, І. Канта, Кедворта, Землера, Лессінга, і розвивалися в руслі відомої традиції християнства, яка розпочиналася посланнями апостола Павла, середньовічною теологією Тертуліана й Августина, містикою Паскаля та протестантизмом М. Лютера (стр. 33 – 34). Запропоноване твердження дозволяє побачити та обґрунтувати історичний взаємозв'язок ідей щодо християнства існуючого та його ідеальним взірцем, який продовжується і в сьогоденні, а, відтак, екзистенціальна теологія має своє продовження і в майбутньому.

По-друге, достатньо переконливо робиться акцент на тому, що філософські засновки у вченні С. К'еркегора відповідним чином спричинили і його особливу позицію у розумінні та інтерпретації християнства і християнської догматики в екзистенціальній теології. Зокрема, дисертант доходить висновку, що С. К'еркегор у своїх працях “концептуалізував” історичний прецедент релігійного мислення, започаткованого Ф. Шляйєрмахером, у якому відтворення християнської культури і текстів Святого Писання, християнської церковної догматики у визначенні буттєвої істинності останніх пов'язувалося, насамперед, з феноменом психо-емоційного контексту людського сприйняття (стр. 33).

По-третє, вагоме місце в дослідженні займає проблема місця та ролі теології К.Барта в екзистенціалізмі. Автор слушно доводить, що антропологічна концепція філософії класичного екзистенціалізму проголошується К. Бартом неспроможною показати нам реальну людину, а, відтак, його критика основних екзистенціальних ідей, в яких, за висновком

К. Барта, відсутня справжня “людська природа”, унеможлиблюють кваліфікацію його теології як екзистенціальну теологію (стр. 166).

Аналіз порушеного широкого кола проблем та напрямків теології екзистенціалізму засвідчує про глибоке (і всебічне!) розуміння досліджуваних проблем, глибоке знання філософії та теології екзистенціалізму, вміння автором творчо аналізувати складні проблеми становлення й розвитку течій в середині певного існуючого напрямку, їх класифікувати та узагальнювати.

Однак не всі досліджувані проблеми висвітлені в дисертації з однаковою ємкістю та однозначністю. Зокрема,

1. Залишається не зовсім зрозумілою позиція автора щодо місця і ролі філософії екзистенціалізму у формуванні теології екзистенціалізму. На стр. 39 автор наголошує на тому, що екзистенціальна теологія як певний тренд сучасного теологічного мислення не має спільного, теоретично і понятійно визначеного світоглядно-філософського підґрунтя, більше того, автор виділяє означене в одну із найхарактерніших рис екзистенціальної теології. Водночас, на сторінках дисертації ми спостерігаємо живу полеміку з філософією, а, також, сама Ганна Дмитрівна відмічає, що філософські засновки у вченні С. К’еркегора відповідним чином спричинили і його особливу позицію у розумінні та інтерпретації християнства і християнської догматики в екзистенціальній теології (стр. 33), або ж в іншому місці дисертації, ми читаємо: «Намагаючись подолати таку ситуацію, і “відштовхуючись” від філософії І. Канта, як своєрідного взірця релігійно-філософського протестантизму, М. Бердяєв “прийшов” і до створення власної своєрідної “теорії пізнання”, своєрідної онтології і антропології» (стр. 199).
2. Деяко дискусійним, на наш погляд, виглядає правомірність застосування терміну «тренд» відповідно до сучасної теологічної думки. Оскільки сам термін набув широкого вжитку, але не має

однозначного тлумачення, хотілося б почути від автора, в якому значенні він вживається в дисертації.

3. На сторінках дисертації автор припускає варіативність написання слова «Бог» з маленької та великої літери (стр. 382 -384). Загально прийнято писати слово «Бог» в контексті християнства з великої літери, а в контексті політеїстичних релігій з малої, оскільки там кожен бог має ще й особистісне ім'я.
4. Автор піддає сумніву певну усталену класифікацію відповідності теолога тій чи іншій течії. Зокрема, на стр. 387 зауважується на тому, що не має достатньої підстави однозначно відносити П. Тілліха до конклаву представників філософії класичного екзистенціалізму, ставити його на один щабель з М. Гайдеггером, К. Ясперсом, або ж з Ж.-П. Сартром, чи однозначно записувати його до “продовжувачів екзистенціалістської філософської традиції”. Думка автора є достатньо обгрунтованою, але, водночас, хотілося б почути від автора до якого теологічного напрямку, на її погляд, він належить.
5. Автор обмежує аналіз православного екзистенціалізму минулим століттям. Дисертація набула б значно більшої актуальності, коли б було проаналізовано сучасну грецьку православну думку, представники якої задають нові горизонти теології екзистенціалізму.

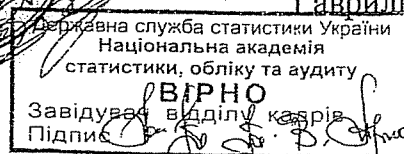
Висловлені зауваження носять характер рекомендаційних побажань для майбутньої плідної наукової творчості дисертанта й не знижують науково-практичну цінність представленої дисертації. Вітак, дисертаційне дослідження Ємельяненко Ганни Дмитрівни має виразний прикладний характер як в межах філософії та релігієзнавства, так і в контексті теології. Дисертація здійснює значний внесок у сучасні дослідницькі стратегії філософії, релігієзнавства, теології, основні положення дисертаційної роботи можуть використовуватися в подальшому дослідженні проблем сучасного екзистенційного філософсько-теологічного дискурсу. Матеріали та висновки дисертації будуть корисними у процесі викладання релігієзнавчих та інших гуманітарних дисциплін, органами влади, експертами, що займаються

релігійними процесами, засобами масової інформації, представниками релігійних організацій. Слід зазначити, що наведені результати дослідження вдало проясняють та конкретизують теоретичні положення дисертації, а також демонструють її практичну значущість.

Дисертаційне дослідження «Екзистенціальна теологія: філософські засновки і особливості концептуалізації» пройшло відповідну апробацію, його результати опубліковані в більш ніж достатній кількості статей у наукових фахових виданнях і є внеском у сферу філософсько-релігієзнавчих студій. Автореферат належним чином відображає основні положення дисертації. Дисертація Г.Д. Ємельяненко є завершеним науково-дослідницьким, методологічно і теоретично обґрунтованим, виконаним на належному фаховому рівні самостійним науковим дослідженням. Дисертація відповідає вимогам п. 10, п. 12, п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016), і «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017., а дисертант – Ємельяненко Ганна Дмитрівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент

доктор філософських наук, доцент
завідувач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії статистики,
обліку та аудиту

Гавришук Т.В.